

A METAFIZIKAI DIÁSZ

Az elemi kettősségeket illetően mindenekelőtt azokat vizsgáljuk, amelyek absztrakt, metafizikai – a mitologizálástól és szimbolizálástól még mentes – jelleget hordoznak.

Ezek alapideája, hogy az egyetemes teremtés vagy megnyilvánulás a legmagasabb egységben foglalt princípiumok kettősségén keresztül jön létre – éppúgy, ahogy az állati születés a hím és a nőstény egyesülése által.

A születéssel kapcsolatban ARISZTOTELÉSZ ezt írta: »A hím képviseli a specifikus formát, a nőstény a matériát. Amennyiben nőstény, passzív, míg a hím aktív«³. E polaritás – miután misztérium-eredettel rendelkezik – az antik görög filozófia koncepcióiban is visszatér, olyan különböző formákat öltve, amelyeket eredeti és élő jelentésük szerint általában immár nem értünk meg. A hím a forma, a nő a matéria. A meghatározó itt a mozgás, a kibontakozás, a létesülés princípiumát ösztönző erőt jelentő forma; a matéria viszont minden fejlődés materiális és instrumentális oka: ama tiszta, meghatározatlan lehetőség, szubsztancia vagy erő, amely – noha önmagában forma nélkül való – bármilyen formát felvehet. A matéria önmagában semmi; ám ha egyszer aktivizálódik és megtermékenyül, minden lehet. A görög ὕλη [*húlē*] = »matéria« szó ezért nem jelenti sem az organizmus, sem általában a fizikai természet anyagát: a modern mentalitás számára nehezen megérthető módon, ezen összefüggésben egy rejtélyes, megragadhatatlan, mélységesen mély entitásra utal; ezt a lét birtokolja és nem birtokolja, amennyiben ez a »természet« mint változás és létesülés tiszta lehetséges potencia szubsztanciája. A püthagoreusok megfogalmazása szerint ez az »Eggyel« szembeállított *Diász* (a kettősség, a Kettő) princípiuma is; Platón úgy mutatja be, mint a δατήριον-t [*datēriōn*]: mint azt, ami mindig a »másik«; és a lét tartályával (χώρα [*khóra*]), a létesülés »anyjával« vagy »táplálójával« kapcsolja össze⁴. A tradicionális metafizikában az örök női és örök férfi – legabsztraktabb kifejezésükben – többnyire így jelennek meg.

Utolsó meghatározottságként a férfi és a nő a (voltaképpen) létnek és a léte-

³ ARISZTOTELÉSZ, *De gen. anim.*, I, ii, 716a; I, xx, 729a; cfr. II, i, 732a, II, iv, 738b is.

⁴ *Timaios*, 50b–d.

sülésnek feleltethetők meg: annak, ami saját princípiumát magában hordozza, és annak, aminek princípiuma másban van; a létnek (a változtathatlanságnak, stabilitásnak) és az életnek (a változásnak, a megelevenítő léleknek vagy a létesülés anyai szubsztanciájának). Ezt illetően Plótinosz a létről (οὐς [oús] vagy ὄν [ón]) és az örök férfiúi női kiegészítőjéről (οὐσια [ousia]) beszél: az örök létről és az örök potenciáról, amelyet bizonyos módon a »természettel« és az »isteni lélekkel« (Zeusz Pszükhéjével vagy Életével – Ζοῆ) azonosít. Plótinosz a létet a νοῦς-szal [noús-szal] is kapcsolatba hozza; ez egy másik olyan kifejezés, amelyet manapság nehéz adekvát módon megérteni: az olümposzi alapelveként, változtathatatlanságként és tiszta fényként felfogott intellektuális princípium, amely Plótinosznál – mikor a matériát vagy kozmikus potenciát megtermékenyítő és mozgató akciójában jelenik meg – a Logosz alakját is felveszi. Ezzel szemben a női az életerő; mint Pszükhé, az »öröklét élete«, amelyet – midőn a megnyilvánulás »kilép« az Egyből, és alakot ölt – »időbe vet«, ami azt jelenti, hogy kibontja az időben, a létesülésben, olyan szituációkban, amelyekben a két princípium egyesül, és különbözőképp keveredik; a férfiúi, a Logosz mindebben önmagával azonos marad: az, ami a forma tiszta princípiuma⁵.

A természet – φύσις [phúsis] – a hellének számára szintén a modern, materialista jelentéstől eltérő tartalmat hordozott; mindazonáltal a női elv »természeti« princípiummal való azonosításakor e görög jelentésre kell támaszkodnunk. Valójában a tradicionális szimbolika a természetfeletti princípiumot mindig »hímneműnek« tekintette, a természet és létesülés princípiumát viszont »nőneműnek«. Az ilyen értelmű polaritást Arisztotelésznél is megtaláljuk: a mozdulatlan νοῦς-szal [noús-szal], a tiszta aktussal szemben áll a »természet«, melyben az előbbi – pusztán jelenlétével, mint »mozdulatlan mozgató« – a tényleges mozgást, az alakatlan lehetőségből vagy »matériából« a formába, az individuációba való átmenetet felébreszti. E kettősséggel egyenértékű a Föld és Ég Diásza, az uránikus és tellurikus vagy khthonikus princípium polaritása, mint az örök férfiúi és örök női kozmikus-szimbolikus képei.

Ezen a síkon a nőinek egy másik szimbóluma (amelyről egyébként már ejtettünk szót) a Vizeké: ezek különböző jelentéseket hordoznak. Mindenekelőtt a differenciálatlan, a formát megelőző, a formába még nem rögzült életet képviselik; másodsorban azt, ami áramlik, ami folyik, ami labilis és változékony: tehát mindannak princípiumát, ami – az antikvitás által szublunárisnak nevezett kontingens világban – alá van vetve a születésnek és létesülésnek; végül a termékenység és nő-

⁵ Cfr. PLÓTINOSZ, *Enneades*, III, vii, 4; III, vii, 10; III, viii, 1; I, i, 8; III, ii, 2; V, vii, 12.